

AKSARAY'IN TARİHİ ÖNEMİ VE VAKIFLARI

M. ZEKİ ORAL

1932 - 1941 senelerinde Niğde tarihi, 1942 - 1954 yıllarında Konya tarihi tetkikleri ve neşri ile meşgul olurlen Niğde'nin Nahita, Nakita, Nikide, Niğde, Konya'nın İkonyom, Kuniye diye anıldığı Hititler, Kapadokyalılar, Roma ve Bizanslılar zamanında adı Kurşaura, Garsaura, Archelais olan bir belde karşına çıkıyor, Niğde, Konya tarihleri nereye kadar uzanıyorsa Kurşaura, Archelais de beraber geliyordu.

Selçukliler devrinde Anadolu şehirlerinden bazıları, eski adlarının biraz değişmesi ile devam eder. En yakın misali yukarıda yazdığımız Niğde ve Konya'dır. Bazı şehirler ise eski adlarını bırakmış birer vesile ile yeni adlar almışlardır. Philemilyum = Akşehir, Kapadokya Krallarının sonuncusu adıyla anılan Archelais = Aksaray isimleri de bu kabildendir.

Anadolu Selçuklilerinden II. Kılıçaslan'ın (1156-1192) Aksaray'da beyaz yapı taşından yaptırdığı muazzam sarayı şehre adını vermiş Selçukliler devrinde ve daha sonra Aksara — Aksaray adı devam etmiştir. IV. Kılıçaslan'ın bu sarayın merdivenlerini atı ile çıktığına dair Selçuk tarihî kaynaklarında sarahat vardır.

Tarihin her çağında mevcut olan Aksaray III. Kapadokya yahut küçük Kapadokya bölgesi şehirleri arasında idi.

Aksaray, Konya ile birlikte 1077 (H. 470) yılında Anadolu Selçukluları tarafından zapt edildi. 1080 (H. 477) vukuatı arasında Kutulmuş oğlu Süleyman'ın Konya ve Aksaray hükümdarı olarak adı geçer. 1106 (H. 500) tarihlerinde hükümdar olan I. Süleyman oğlu I. Kılıçaslan da yine Konya ve Aksaray hükümdarı olarak tarihe geçmiştir. ¹

II. Kılıçaslan Aksaray'a çok önem verdi. Camiler, kervansaraylar, bedestenler yaptırdı. Kalesini tahkim etti. (Bugün çarşı, park ve hükümet binaları olan saha o zamanki kale içinde iç şehir idi. Kale dışında ise ayrıca Varoşları, mahallâtı vardı. Seyyitler, gaziler, âlimler, tüccarlar getirterek Aksara'y'a yerleştirdi. Bu suretle Selçuk ordularının umumî karargâhı şekline gelmiş olan Aksara'y'a gayri müslimlerin ve başka hüviyet ve asaleti belirsiz kimselerin girmelerine müsaade etmedi. Bu itibarla Aksaray Darü'zzafır, Darü'l-Cihad adlarıyla da anıldı. ²

II. Kılıçaslan son günlerinde memleketini onbir oğlu arasında taksim etmiş Aksaray'la Sivas'ı oğlu Kutbü'd-din Melik Şaha vermiştir. ³

¹ (İbn ül-Esir El-cezri: El-kâmil Fî't-tarih. Kahire tab'ı cilt 8 sahife 240.)

² (El-veled üş - Şefik, sahife 292, Anonim Se'çukname ma'bu nüsha sahife 38).

³ (Melik Şaha alt bir kitabe İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı I-IV, 1956, sahife 150 de tarafından neşredildi.)

(30/Ekim/1888).

Kayıtlı bulunduğu sicil No. : 295.

Belge No. : 1034.

Bâis-i tastir-i kitâb-ı şer'î oldur ki, Medîne-i Ankara'da Hoca-hîndî gayr-ı müslim mahallesinde sâkin Devlet-i Aliyye-i Osmanîyye tebaasının Rum milletinden Yuvan Veled-i Hacı Prodöbromos Veled-i Kili nâm kimesne medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'îyyesinde mün'akid meclis-i şer'î şerifde zikri âti vakfına li-ecl'it-tescil mütevellî nasb ve ta'yin cyleği medîne-i mezbûrede İmam yusuuf mahallesinde sâkin devlet-i müşârünilehya tebaasının millet-i merkumesinden Taşçı oğlu Yuvan nâm-ı diğer Civan veled-i İliya veled-i Bodos mahzarında bitav'ihî takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i an'il-merâm idüb zikri âti vakfın sudûruna değin yedimde olub bin üçyüz dört sene-i rûmiyesi Nisanının onuncu günü tarihiyle müverrah işbu bir kıt'a sened-i hâkanî nâtik olduğu üzere mezkûr Hoca-hîndî mahallesinde kâin bir taraftan Rum mektebi ve bir taraftan Topal Yasef menzili ve iki taraftan tarik-ı âm ile mahdûd Boynueyri zâde Merhum Hacı Mes'ud Ağa veresinden onuç bin yigirmi kuruş semen-i medfa' mukabilinde iştirâ idüb ol vechile yedimde mülk-i müşterâm ve hak-kım olan, on iki rakam ile mürakkam fevkanî ve tahtanî buyût-i adide ve malzeme-i sâireyi müştemil bir bab menzili bi-cümlet'it-tevâbî' v'el-levâhik ve kâffet'il-hukuk v'el-merâfik vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhal- led ile vakf ve habs idüb şöyle şart eyledim ki, menzil-i mezkûr bâ ma'rifet-i mütevellî icar olunub hâsıl olan galesi medîne-i mezbûrede sâkin Rum milletinin fukarâ ve bîkes sıbyânına verile ve icar olunamayub da galle hâsıl olamadığı takdirde menzil-i mezkûr derûnunda millet-i merkumenin fukarâ ve bîkes sıbyânı iskân edile ve mürûr-ı eyyâm ve kürûm-ı a'vâm ile menzil-i mezkûr müşrif-i harâb olub ta'mîri gayr-ı kaabil ve

şart-ı mezkûra riâyet müteazzer olursa b'il-izn'is-şer'î veya ma'rifet-i mütevellî bedel-i misliyle tâlibine ferağ ve tefvîz ve bedeli kabz ve irbâh olunub hâsıl olan galesi mutlaka medîne-i mezkûrede sâkin olan millet-i merkumenin fukarâ ve bîkes sıbyânına verile, mâdâm ki ben hayatta olam, vakf-ı mezkûruma ben hasbî mütevellî ve nâzır olam ve benim vefatımdan sonra vakf-ı mezkûruma medîne-i mezbûrede sâkin millet-i merkûmenin eşhâs-ı mu'teberânı hasbî nâzır olalar ve eşhâs-ı merkume-i mu'tebere-nin müntehabları olan bir kimesne dahi hasbî mütevellî ola deyü menzil-i mezkûru ba'de't-tahliye mütevellî-i mezbûr Coni'ye teslim, ol dahi tesellüm idüb sair mütevellîlerin tasarrufları gibi tasarruf itmiş idi didikde mütevellî-i merkum dahi ba'de't- tasdik emri vakf-ı mezkûr tamam ve hâl-i teslim encâm bulduktan sonra vâkıf-ı mezbûr Yuvan, vakf-ı mezkûreden rücû'ı birle menzil-i mezkûru kel-evvel mülkine istirdadını da'va ve mütevellî-i mezbûr Civan dahi teslimden imtinâ' ile her biri huzûr-ı şer'î şerifde كما هو المسطور في الكتب القوية müterâfiân ve her biri ber nehc-i şer'î kavim fasl ve hasma tâlibân olduklarında علماً باختلاف على رأى من يراه من أئمة المجتهدين vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î ve kaza-i sarîh-i mer'î idilüb ol vechile vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım ve mütehattem olub min ba'd nakz ve nakzına mecâl muhâl ve ibtâl ve ta'tili mümteniü'l-ihtimâl oldu. Cerâ zâlike ve hurrîre f'i-yem'ir-râbî' v'el-ısrîn min Safer'il-hayr li-seneti sitte ve selâse mie ve elf.

Şuhûdu'l-hâl :

Mahkeme-i şer'îye ketebesinden mekremetlü Mustafa Nuri Efendi.

Ve ketebeden İsmail Hakki Efendi.

Ve El-Hâc Kâmil Efendi.

Eytam Müdürü Hacı Ali Efendi.

Ve Sermuhzır Ömer Ağa.

Ve gayr.

235 yıl devam eden Anadolu Selçukîlerinin idaresi zayıfladığı vakit Aksarayda diğer Anadolu şehirleri gibi İlhanîlerin idare ve nüfuzları altına girmiş İlhanî kumandanlarının belli başlı merkezlerinden biri olarak kalmıştır.

İlhanîlerin Anadolu'dan çekilmesi, Selçukîlerin çökmesi üzerine kurulan beyliklerden Karaman oğulları Aksaray'ı elde ettiler. Bir aralık Sivas sultanı Kadı Burhanü'd-din Ahmed tarafından da zaptedilmiş ise de Fatih Sultan Mehmed tarafından kat'î olarak zaptedilinceye kadar Karaman oğulları elinde kaldı. Bu tarihe kadar Anadolu'nun ilmi, iktisadî, ictimâî merkezlerinden birisi olarak önemini muhafaza etti.

Fatih, Aksaray ve çevresinde Karaman oğulları taraf-tarlığını azaltmak, yeni fethettiği İstanbul'da Türk ekseriyetini temin etmek gibi iki taraflı bir siyaset takip ederek Aksaray'dan bir çok müfessir, muhaddis, âlim ve mutasavvif ile halktan yüzlerce aile alarak İstanbul'a yerleştirmiş İstanbul'un bugünkü Aksaray mahallesi o zaman kurulmuştur. Aksaray Osmanlı İmparatorluğu idaresinde yakın zamanlara kadar Konya vilâyetine bağlı bir sancak merkezi idi. Son yıllarda bir aralık da vilâyetliğe kavuşmuş iken 27 yıl evvel Niğde'ye bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiş idi.

Mevkiinin önemi, tarihî eserleri, halklığı, ziraata ve hayvan beslemeye elverişli geniş arazi ve ovaları, meyve ve üzüm bağları nihayet kültürlü, uyanık ve çalışkan halkı ile engin ve zengin mazisine uygun geniş bir istikbale namzet olduğunu görüyoruz.

Aksaray'ın tarihî safahatı hakkında yapılan şu hülâsaya esas olan ve yukarıda söylediğimiz gibi tarihte Konya ve Niğde ile atbaşı beraber giden Aksaray'ın da tarihini yazma-

ya başlamış ve senelerdenberi tetkikat ve tetebbuatım devam etmişti. Elde edilen neticelere ve hazırlanan müsveddelere göre Aksaray tarihi şu bölümleri ihtiva etmektedir :

1 — Aksaray'ın Kurşaura, Archelais olduğu devirlere ait tetkikler,

2 — Selçukîler elinde Aksaray :

A — Bu devirde Aksaray'da geçen tarihî vukuat,

B — Aksaray'da Selçukî âbideleri, kitabeleri, vakfiyeleri, san'at tarihi bakımından tavsifleri, plân ve fotoğrafları,

3 — Karaman oğulları zamanında Aksaray :

A — Karaman oğulları zamanında vukua gelen tarihî olaylar,

B — Karaman oğulları devri âbideleri, kitabeleri, vakfiyeleri, tarif ve tavsifleri, plân ve resimleri,

4 — Aksaray'ın Sivas Hükümdarı Kadı Burhan üddin tarafından zabtı, Karaman oğulları ile yapılan mücadelelerde Aksaray,

5 — Aksaray'ın Osmanlılara geçmesi :

A — Osmanlılar devrinde Aksaray'da vukua gelen başlıca tarihî hâdiseler,

B — Aksaray ve çevresindeki Osmanlı eserleri, vakfiyeleri, kitabe plân ve resimleri,

6 — Aksaray meşahiri : Aksaray'da yetişmiş meşayih, ulema, şuarâ, Ahî'ler, Devlet adamları, hayır sahipleri,

7 — Aksaray'da tarihî mezarlıklar ve mezar taşları : Bugüne kadar tespit edilmiş olan dört yüz küsur mezar taşının tarihî simalar, ictimâî meslekler ve san'atlar bakımından tasnifi dil, yazı, tezyinat nokta-i nazarından tahlili,

8 — Aksaray'da basılmış paralar : Bu paraların tarifi, üzerindeki yazıların okunuş şekilleri,

9 — A k s a r a y'da ölü binalar : İsimleri kitaplara geçmiş fakat kendileri yıkılmış olan tarihî eserler,

10 — Eski coğrafya ve seyahatname-lerde A k s a r a y : Bu eserlere göre A k s a r a y'ın tarihi, coğrafî, iktisadî, içtimai durumu.

Buraya kadar A k s a r a y'ın tari- hi önemini belirtmeye çalıştık. Şu ifadele- rimizi bazı belgelerle de teyit etmek fay- dalı olacaktır. Bu münasebetle A k s a r a y'da bulunan kitabelerden bir kaçı ile A k s a r a y tarihi için olduğu ka- dar T ü r k tarih ve kültürü içinde birer hazine oldukları şüphesiz olan mezar taş- larından 22 tanesini buraya kaydediyor- um. 2-9 Nolu inşa kitabeleri ile mezar kitabeleri henüz neşredilmemişlerdir.

1

جدد عمارة هذا الدرب المبارك بسبب الوهن
الاحراق في ايام دولة السلطان الاعظم غياث
الدنيا والدين ابي الفتح كيقضرو بن قلع
ارسلان خاد الله سلطانه على يد العبد الضعيف
المحتاج الى رحمة الله سراج الدين احمد بن
الحسين المتولى يوفى مشيد المالك في سنة
سبع وسبعين وسبعمائة

K o n y a — A k s a r a y yolun- daki S u l t a n h a n'ın cümle kapı- sı üzerinde bulunan tamir kitabesidir. Bir satırdır, beyaz mermer üzerine gü- zel bir S e l ç u k sülüsü ile yazılmış- tır. T ü r k ç e s i : «Yangın sebebiyle bozulmuş, gevşemiş olan bu mübarek, büyük kapı⁴ sultanların en büyüğü, Fe- tih Babası, din ve dünyanın yardımcısı K ılıç a s l a n o ğ l u K e y h ü s r e v'in -A l l a h sultanlığını ebedi kil- sin- devletli günlerinde kulların zayıfı A l l a h'ın rahmetine muhtaç, mütevellî ve devlet mimarlığı görevini yapan (ya- hut memleket umurunu idare eden) H ü s e y i n o ğ l u S i r a c ü'd-din A h m e d'in eliyle 677 yılında yenilendi,

⁴ Derb büyük kapı demektir. Kamus ter- cümesi cilt 1, sahife 239.

onarıldı» demektir.⁵ Kitabeden anlaşıl- dığına göre S u l t a n h a n'ın cümle kapısı bir yangın sebebiyle harap olmuş, III. K e y h ü s r e v zamanında yeni- den onarılmıştır. Yangının bir kaza neti- cesinde değil bir isyan, bir baskın zama- nında kasten çıkarılmış olduğunu zanne- diyoruz. Çünkü K o n y a - A k s a r a y yolu üzerindeki bu kervansaray S i v a s - İ z m i r , A n k a r a - A d a n a ve başka anayolların üzerindedir. Bu eller- den gelip geçen kervanların konakladık- ları yerdir. Orta zamanlarda iktisadî öne- mi büyük olduğu gibi yapısının azameti ve metaneti sebebiyle bir çok âsilerin de sı- gındıkları bir kal'a mahiyetindedir.

Kervansaray civarında S e l ç u k l u l a r ile İ l h a n î kumandanları arasında harpler de olduğunu biliyoruz. Nitekim U l c a y t u S u l t a n M e h m e d'in ilk günlerinde İ l h a n î ku- mandanlarından İ r i n c i n Anadol- lu'ya geldiği vakit Sultan hanına iltica etmiş olan T ü r k beylerinden İ l - y a s'ı yirmibin suvari ile muhasara et- miş idi. İki ay süren muhasara esnasın- da ne mancınık taşlarından, ne çelik zırh- ları delip geçen ok yağmurlarından ne de neft ve ateş saçan âletlerden fayda ha- sıl olmamıştır.⁶ Bunlar hanın metanetini ifade eden cümlelerdir.

Kitabede adı geçen III. K e y h ü s r e v (1264 - 1283) hakkında İ b n i B i b i nüshalarında malûmat vardır. Tekrarına lüzum görülmedi. S ı r a c ü'd-din A h m e d hakkında da ge- niş bilgilere sahip değiliz.

2

- 1 - باني هذا المصلی محمد
- 2 - الحداد ادام الله
- 3 - توفيقه في سنة تسع وسبعماية

⁵ Bu kitabe Friedrich Sarre'nin Reise'In klein Asien adlı kitabında neşredilmiştir. Orada (الى رحمة ربه) الى رحمة الله (الوهن والاحراق) الوهن الاحراق (هذا الدرب) هذا الدرب (سيد المالك) مشيد المالك yazılmıştır.

⁶ Müsameret ül-Abbâr ve Müsayeret ül-Ah- yâr. Türk Tarih Kurumu neşriyatı sahife 299.

Bu kitabe Sinne çayırındaki mezarlık bozulurken oradaki müsellâdan alınarak Aksaray'ın Özdiil mahallesinde Musa Tekde'nin evine getirilmiştir. Biz Musa'nın evinde gördük. Mermer üzerine sülüsle yazılmıştı. (Resim 1) Eb'adı 0.41 X 0.29 dur. Türkçesi (Demirci Mehmed bu müsellâyı 1309-1310 (H. 709) yılında yaptırdı. Allah ona yardımlarını devamlı kılsın) demektir. Demirci Mehmed'in zamanının hayır sahibi zenginlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

3

عمر هذه العماراة لتعليم القرآن لوجه الله تعالى
حمزه بك بن سنان بك تاريخه سنة خمس
وثلاثين وتسعمائة نسبه امام غزالي

Aksaray'ın Bîmârhan e mahallesindeki mektep kitabesidir. Kitabenin bulunduğu bina harap olmuş mektep bahçesindeki Hamza bey mezarının etrafı bir duvarla çevrilerek kitabe bu duvara konmuş bulunmaktaydı. Son yıllarda kitabe buradan da alınarak Gazi Okulu yanında yeni yapılan camiün kapısı üzerine konmuştur. 0.20 X 1.64 metre eb'adındadır. Sülüs celisi ile yazılmıştır. Türkçesi: «Yüce Tanrı'nın rızası için Kur'an okunmak üzere bu imareti İmam-ı Gazalî neslinden Sinan bey oğlu Hamza bey 1528 - 1529 (H. 935) yılında yaptırdı» demektir.

4

Hamza bey'in kabri yukarıda işaret olunduğu gibi okul avlusunda idi. Mezar bugün mevcuttur. Mezar taşının başında ümera kavuğu olan kare pirizması şeklinde bir şahide vardır. Bunun gövdesinin dört yüzüne şu yazılar yazılmıştır :

- 1 - انتقل من دارالفنا الى
- 2 - دارالبقا المرحوم
- 3 - المغفور السعيد 4 - الشهيد المحتاج

Türkçesi «Rahmet olunmuş, esirgenmiş mübarek şehit, fena evinden (Dünyadan) baka evine (Ahrete) göçtü» demektir. Ne yazık ki mezarın ayak taşı

kaybolmuş Hamza bey'in ölüm tarihi de meçhul kalmıştır. Oralarda yapılacak esaslı araştırmalarla meydana çıkarılması muhtemeldir. Sonradan konmuş olan ayak taşında şu hadis-i şerif yazılıdır :

5

- 1 - القبر باب كل ناس داخلها
- 2 - الموت كاس كل ناس شارها

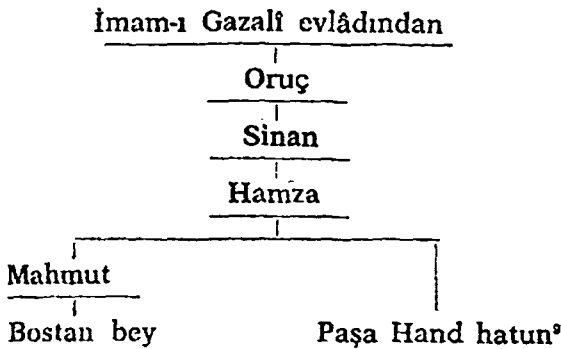
Bunun tercümesi de «Kabir bir kapıdır, bütün insanlar ondan girerler. Ölüm bir kâsedir herkes ondan içer» demektir.

Mektebi yaptıran Hamza bey'in vakıflar arşivinde ve Aksaray'da mütevellileri elinde bir vakfiyesi vardır. Vakfiyenin özeti şudur :

«Hayır ve hasenat sahibi, cömertlik ve bereketler madeni, salihler dostu, yüksek zevatın iftiharî, İmam-ı Gazalî evlâdından Oruçbey oğlu Sinan bey oğlu Hamza bey çelevi Aksaray'ın Selime, Absar köyleriyle Kızıllıhayat mezreasının tamamı, Sınır köyünün 12 schimde 3 schmi, Tavşancı mezreasının 12 schimde 3 schminin Musiler mezreasının 12 schimde 6 schmini oğullarına ve oğlunun oğlu Mahmut oğlu Bostan bey ile kızı Paşa' Hand hatuna -ki bu kız ölünce hissesi yine oğullarına kalacaktır.- ve nesilleri süresince evlâtlarına vakfedilmiştir. Oğullarından kimse kalmazsa kız evlâtlarına bunlardan da kimse kalmazsa Aksaray haricinde Talim-i sibyan (Çocuk okutmak) için yaptırdığı mektep masraflarına ve mektep yanında vakfın gelirlerinden bir zaviye yaptırılıp vakfın hasılatı bu zaviyeye gelip giden misafirlere sarfedilmesini şart kılmıştır. Tevliyet hayatta oldukça kendi nefsinde sonra evlâdına kalacak bunlardan kimse kalmazsa Aksaray hâkiminin re'yile mütevellî tayin olunacaktır. Mütevellilere tevliyet için bir ücret verilmiyecektir.» Vakfiye Evâil-i Cemaziyü'l-evvel 936 H. yılında tescil edilmiştir. Kita-

bede adı yazılan İ m a m-ı G a z a l î (Huccet ül-İslâm Zeyn üd-din Ebu-Hâmit Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed et-Tûsî) dir. Bu zat İslâm bilginlerinin en büyüklerinden ve Ş â f î mezhebi fukahasının seçkinlerinden âlim, mütefekkir ve bir çok değerli eserler yazmış bir müelliftir. 1058 (H. 450) yılında T û s şehrinin G a z a l e köyünde doğmuş bir çok yüksek vazifelerde bulunmuş ve seyahatlar yapmış 1111-12 (H. 505) yılında ölmüştür.*

İ m a m-ı G a z a l î neslinden olduğunu vakfiye ve kitabelerinde yazdırmış olan H a m z a b e y ccedadının T û s'dan A k s a r a y'a göç etmiş olması mümkündür. Mevcut vesikalara göre bu sülâle hakkında şöyle bir şecre düzenledik :

6

- 1 - عمر هذه العارة على پاشا الغازى فى زمان سلطان سليمان خان
- 3 - حفظهما الله من الزيران سنة اثنى وستين وتسمايه

Bu kitabeyi A k s a r a y'da bedesten kapısı üzerinde görmüştüm. Son yıllarda bina yıkılmış kitabesi belediyede muhafaza edilmektedir. Kitabe mermer üzerine güzel bir sülüs ile yazılmıştır. 0.52 X 0.35 metre eb'adındadır. (Resim 2) T ü r k ç e s i «bu imareti (bedesteni) S u l t a n S ü l e y m a n han zamanında 1554 - 55 (H. 962) yılında G a z i A l i P a ş a yaptırdı. A l l a h

* Kamus ül-alâm, cilt 5, sahife 3277.

⁹ Konya Mütesssi şer'îyye sicil defteri, cilt 1, sahife 181.

onları Cehennem ateşinden muhafaza buyursun.» demektir.

Kitabede adı yazılı olan A l i P a ş a 1553 - 54 — 1560 - 61 (H. 961 - 968) yıllarında K o n y a valisi bulunan G r a v A l i P a ş a olduğu kuvvetle tahmin edilebilir. Bu A l i P a ş a'nın K o n y a'da çeşmeleri, vakıfları, T o k a t'ta cami ve hamamı vardır. Kendisi hayır sahibi ve dindar bir adamdır. Bu A l i P a ş a'nın 1570 - 71 (H. 978) yılında vefat ederek Ş a m'da Ş e y h i E k b e r türbesine defnedildiği yazılı¹⁰ olmasına rağmen T o k a t'ta yaptırdığı caminin avlusundaki türbede medfun ve mezar taşında 980 H. yılında öldüğü kitabesiyle sabittir.¹¹

7

- 1 - بنا عمارة هذا المسجد الشريف والمعبد اللطيف
- 2 - الحاج محمد بن محمود الحامدى فى غرة رجب الفرد لسنة اثنى وثمانين و الف

Bu kitabe A k s a r a y'ın P a m u c a k mahallesinde Garipler mezarlığı denilen yerde cami temelleri kazılırken iki metre derinlikte toprak altında bulunmuştur. T ü r k ç e s i : «Bu İâtif mabedi ve mübarek mescidi H â m i d e mensub M a h m u d o ğ l u H a c ı M e h m e d 1671-72 (H. 1082) yılı Recep ayının ilk günlerinde bina ve imar etti» demektir. H a m i d ü ' d - d i n A k s a r a y î yani S o m u n c u b a b a y a (Hâmid-i Kayserî) diye de söylenir. A k s a r a y'da Ervah mezarlığındaki türbesinde medfundur. Kitabede adı geçen H a c ı M e h m e d de bu zata mensup olsa gerektir.

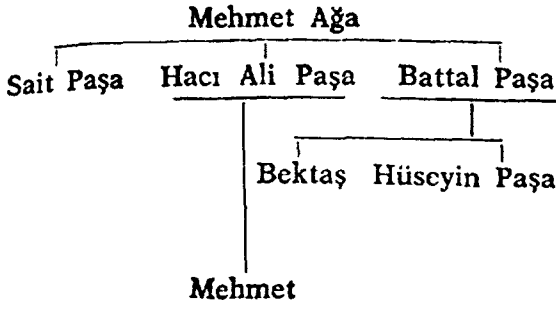
8

- 1 - سر قرین پادشاهی حضرت میر علی
- 2 - لغف ایدوب جان بوادی بو جسر قدیم
- 3 - چیددی بر تاریخ جوهر خامه دن
- 4 - حق بوکه هذا صراط مستقیم

سنه ۱۳۱۱

¹⁰ Sicil-i Osmanî cilt 3, sahife 500.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. Kitabeler, sahife 38.

Bu sülâleden H ü s e y i n ve B e k t a ş'ın çocukları halen O r t a k ö ydedir. A l i P a ş a'nın A k s a r a y merkezinde kitabelerini yazdığımız şadırvan ve köprüsünden başka O r t a k ö y'de kubbeli bir camii bulunduğunu haber aldım, fakat henüz görmedim.

MEZAR KİTABELERİ

1

Bir taraftan :

- 1 - الشہید السید
- 2 - السادات سید محمد
- 3 - بن سید قاسم

Diğer yan yüzünde :

- 1 - فی شهر جمادی
- 2 - الاول سنه ثلث
- 3 - و خمسين و ثمان مائه

Belediye mahzeninde muhafaza edilen mezar taşları arasındadır. Mermerdir. Türkçesi: «Seyyit Kasım oğlu Seyyitler (Hazret-i Muhammed S. A. evlâdı) efendisi Ş e h i t M e h m e d 1449-50 (H. 853) yılı cemaziyülevvel ayında öldü» demektir.

2

- 1 - المرحوم [Kırık]
- 2 - سید محمود فی ربیع الآخر
- 3 - سنه احدى خمسين سبعمائه

Bu mezar taşı Ervah'ta, S o m u n c u B a b a türbesi civarındadır, mermerdir. Türkçesi: «Rahmet olunmuş Seyyid M a h m u d 1350-51 (H. 751) yılı Rubiulâhir ayında (öldü)» demektir.

Bu iki kabir sâdâttan yani H a z r e t-i M u h a m m e d S. A. soyundan iki zata aittir. Ervah kabristanında sâdâttan daha başkalarının kabirleri de vardır. Bunlar 14, 15. yüzyıllarda A k s a r a y'da sâdâttan bir çok kimseler

bulduğunu gösterir. II. K ılı ç a s l a n (1156-1192) zamanında sâdâttan Seyit H a s a n ve taallûkatı A n a d o l u'ya celbedilmiş, bunlar Anadolu'nun bazı önemli şehirlerine ve bu arada A k s a r a y'a iskân edilmişlerdi.¹²

14, 15. yüzyıllarda A n a d o l u'da yayılmış olan tasavvuf ceryanları A k s a r a y'a gelmiştir. Mevlevî, Halvetî, Burakî, ve Alevî tarikatlarına mensup bir çok kimselerin mezar taşları vardır. Örnek olarak aldığımız şu iki kitabe bunlardandır.

3

Bir yüzünde :

- 1 - هذه القبر المرحوم
- 2 - خواجه عثمان بن عمر
- 3 - المولوی فی جمادی

Diğer yüzünde :

- 1 - الآخر سنه
- 2 - خمسين و سبعمائه

Bu mezar taşı S o m u n c u B a b a türbesi civarındadır. Mermerdir, Türkçesi: «Bu kabir rahmet olunmuş Mevlevî Ö m e r O ğ l u O s m a n'ındır. 1349 - 50 (H. 750) yılı Cemaziyülâhir ayında öldü» demektir.

¹² Ankara ahileri seçeresi. Vakıflar arşivi No: 1907, Prof. Osman Turan Selçuk Kervansarayları, Türk Tarih Kurumu belleteni, Cilt X sahife 467, Prof. Osman Turan, Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar. Sahife 121.

4

Bir taraftan :

- 1 - بابا اکمل الدین بن شیخ
- 2 - اوحدالدین عفی عنہما

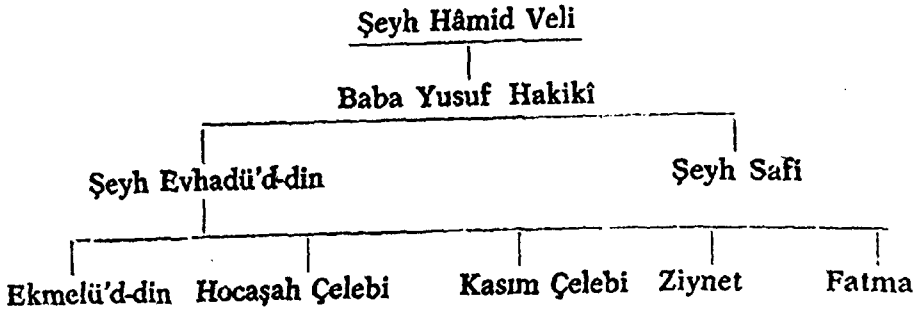
Diğer yan yüzünde :

- 1 - تاریخہ فی شہر شعبان من
- 2 - شہور سنہ سبع وثمانین وثمانیہ

Bu mezar **B a b a Y u s u f H a k i k i** türbesi yanındaki üçler kabristanıdır. (Resim 3) Türkçesi :

«Şeyh Evhadü'd-din oğlu **B a b a E k m e l ü ' d - d i n A l l a h** onları af buyursun 1482 - 83 (H. 887) yılı Şaban ayında (öldü)» demektir.

Şeyh Evhadü'd-din oğlu **B a b a E k m e l ü ' d - d i n S o m u n - c u B a b a** (Şeyh Hâmid Veli) evlâdındandır. Bunların Vakıflar Genel Müdürlüğünde ve hâlâ **A k s a r a y ' d a** yaşayan torunları elinde vakfiyeleri, **A k s a r a y ' d a Y u s u f H a k i k i** türbesi yanındaki kabristanda mezarları vardır. Vakfiye ve kabir taşlarına göre şu şecere düzenlendi.

Ervah mezarlığında 13 ve müteakip yüzyıllarda vefat etmiş bir çok ilim adamlarının kabirleri de vardır:

5

Yan yüzünde :

- 1 - شہادۃ اہ لا الہ الا ہو والملائکۃ واولوالعلم قائما با
- 2 - القسط لا الہ الا ہو العزیز الحکیم *
ان الدین عنداۃ الاسلام

Baş tarafında :

- 1 A - ہذا
- 2 - مرقد الامام
- 1 B - العالم
- 2 - البارع الورع
- 3 - الفقه امام المذہبین
- 4 - [Kırık ...]
- 5 - [Kırık ...]

Ayak tarafında :

- 1 C - اللہ
- 2 - الی رحمة اللہ تعالیٰ
- 3 - یحییٰ بن عبداللہ (؟)
- 4 - قدس اللہ روحہ
- 5 - العزیز توفی شہر

Diğer yan yüzünde :

- 3 - جازى الاخر سنہ ثمان وثلثین وستیایہ اللہم ارحم لمن قرا ودعا لہ الخیرۃ
- 4 - وتفضل علیہ بالروح والرحمة والسيرت وانفرت [وکل لہ ؟] قریناً ومونسہ

Bu kabir **E r v a h** mezarlığının **C e n n e t** deresi mevkiindedir. Muazam bir lâhdin baş, ayak ve yan yüzlerine şu yazılar yazılmıştır. Yan yüzünde sûre 3, âyet 18, 19 dan bir parçadır. **T ü r k -**

ç esi: «A l l a h ş u hakikati, kendinden başka bir Tanrı olmadığını adaleti ayakta tutarak (delilleri ve âyetleriyle) açıkladı. Melekler (bunu ikrar etti) hakikî ilim sahipleri (nebiler, âlimler) de (böylece inandı) ondan başka hiç bir Tanrı yoktur. (0) mutlâk galiptir. Yegâne hüküm ve hikmet sahibidir. Hak din A l l a h indinde islâmdır. (Müslümanlıktır.)¹³

Bu kabir imam, bilgin, güzel huylar sahibi, günahlardan çekinen, din ilimlerini iyi bilen ve mezhepler imamı A b d u l l a h o ğ l u Y a h y a -A l l a h rahmet ve aziz ruhunu kutsal eylesin-1240 - 41 (H. 638) yılı Cemaziyülâhir ayında vefat etti. A l l a h bu mezara okuyan ve dua edene rahmet buyursun. A l l a h onu yakınlığı, ünsiyeti, mağfiret, siyret ve rahmetiyle rahatlıklara kavuştursun. Üstün kılsın» demektir. Bu zat S e l ç u k l u l a r'ın kemal devrinde yaşamış bir bilgin ise de mehazlarda adına rastlıyamadım. Sandukası klâsik S e l ç u k devrinin en mütekâmil rumileri, zencirekleri ve geçmeleriyle süslüdür. (Resim 4)

6

- 1 - فى جزيه الاول سنة سبعين سبعمائة
- 2 - قد توفى الامام الخبير
- 3 - الهمام الشهيد المرحوم
- 4 - السعيد المحتاج الى رحمة الله تعالى
- 5 - مولانا شرف الدين عليشير بن محمد
- 6 - بردالله مضعجه

Bu mezar taşı S o m u n c u B a b a türbesi yukarısında yamaçlardadır. Mermerden yapılmıştır. T ü r k ç esi: «M e h m e d o ğ l u büyük İmam rahmet olunmuş, himmet sahibi, mübarek şehit yüce T a n r ı n ı n rahmetine muhtaç Ş e r e f ü ' d - d i n A l i ş i r E f e n d i m i z 770 H. yılında vefat etti. A l l a h kabrini rahat ve serin eylesin».

¹³ Hasan Basri Çantay Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm, cilt 1, sahife 85.

7

Bir tarafında :

- 1 - هذا القبر المرحوم
- 2 - المغفور الى رحمة الله
- 3 - تعالى خواجه رشيد بن

Diğer yan yüzünde :

- 1 - عبد الوهاب
- 2 - الحافظ الاقسرائي
- 3 - فى تاريخه شعبان سنة
- 4 - خمس ستين وسبعمائة

Bu kabir E r v a h mezarlığının kalanlar mevkiindedir. T ü r k ç esi: «Bu mezar A k s a r a y'lı H a f ı z A b d u l v e h h a b o ğ l u rahmet olunmuş, esirgenmiş hoca R e ş i d ' e aittir. 1368-69 (H. 765) yılında öldü. A l l a h rahmet eylesin.» demektir.

8

Bir tarafından :

- 1 - انتقل من دارالفنا [الى]
- 2 - دارالبقا العبد الضعيف المحتاج
- 3 - المغفور الى رحمة الله تعالى
- 4 - الى كريم الدين محمود بن محمد [ا] لروم [ي]

Diğer tarafında :

- 1 - الاقسرائي فى تاريخه
- 2 - بيست هـ [ف] تم ماه جازي
- 3 - الاخر سنة ار [بع] وعشرين وسبعمائة

Bu mezar taşı E r v a h kabristanının S o m u n c u b a b a türbesi civarındadır. Mermerdir. Resim 5-6 T ü r k ç esi «Rahmet olunmuş, esirgenmiş A l l a h ı n rahmetine muhtaç zayıf kul A n a d o l u A k s a r a y'ından, M e h m e d o ğ l u K e r i m ü ' d - d i n M a h m u d y ı l ı Cemaziyülâhir ayının 27 sinde y a e v i n d e n a h i r e t e v i n e g ö ç t ü . » d e m e k t i r .

Kerim ü'd-din Mahmud bin Muhammed Anadolu Selçukluları devletinin son zamanları yani Moğollar idaresinde Anadolu Selçukluları hakkında *Müsameret ü'l-ahbar ve Müsayeret ü'l-ahyar* yahut *kitab-ı tezkiire-i li Mahmud Aksaray* adında ve 1323 (H. 723) yıllarında bir tarih kitabı yazmıştı. Bu kıymetli eserin zamanımıza iki nüshası intikal etmiştir. Birisine Ayasofya kütüphanesinde olduğu için Ayasofya nüshası, diğerine de Yenica mi nüshası denilmektedir. Bu kitaptan ilk defa 1332 (H. 733) yıllarında *El-veled üş-Şefik* adında umumî bir tarih yazmış olan Nikide li (şimdiki Niğde) kadı Ahmed Hoteni bahsetmiş, Türk âlim ve tarihçilerinden Müneccim başı kitabının Anadolu Selçukluları kısmı için bundan geniş ölçüde faydalanmıştır. Son tarihçilerimizden Ahmed Tevhid, Efdalüddin, Halil Ethem, Zeki Velidi Toğan, Mukrimin Halil ve başkaları yazdıkları makalelerde bu eseri me haz olarak göstermişlerdir.

Hasan Fehmi Turgal *Müsameret ü'l-Ahbarın* Anadolu Selçukluları kısmını telhisen Türkçeye çevrilerek Konya mecmuasının 1-6 cı. sayılarında neşretti. Kitabın tamamı kıymetli ilim adamlarımızdan Nuri Gençosman tarafından Türkçeye tercüme edildi. Bir heyet marifetiyle bastırıldı. Adına *«Selçuk devletleri tarihi; Aksaraylı Kerim ü'd-din Mahmud'un Müsameret ü'l-ahyar* adlı Farsca tarihinin tercemesidir.) denildi. Sonra sayın Profesör Osman Turan tarafından kitabın metni mükemmel bir mukaddeme ile *Türk Tarih Kurumu* Yayınları arasında ve (*Müsameret ü'l-ahbar, Moğollar zamanında Türkiye Selçukluları tarihi*) na-

mile yayınlandı. (III. Seri, No 1)

Sayın Fikret Işıntan aynı eserin Anadolu Selçukluları kısmını Almanca'ya tercüme ederek neşretti. Buraya kadar adlarını saydığım Türk İlim adamlarından başka Rus bilginlerinden W. Barthold, Moğol tarihçisi D'ohsson ve başkaları bu kitap hakkında tetkiklerde ve neşriyatta bulunmuşlardır.

İşte bu âlem-şumul kitabın müellifi (Kerim ü'd-din Mahmud bin Muhammed ü'l-Aksaray'î) hakkında malûmat ancak onun kitabını yazarken münasebet düşükçe kaydettiği memuriyetleri ve ifa ettiği hizmetlerinden ibarettir. Kendisinin nerede ve hangi tarihte öldüğü bilinmiyordu. Yukarda adı geçen âlimler bu zatın ölüm tarihi hakkında ya sükûtu ihtiyar etmişler. Yahut (nerede ve ne zaman öldüğü malûm değildir.) kaydıyle iktifa eylemişlerdi. Kerim ü'd-din Mahmud'un mezar taşı bulununca bu şüpheler aydınlanmış oldu. Mezar taşı Ervah mezarlığında Somuncu baba türbesi civarında bulunmuştur. Bu sahada bir kaç tane türbe harabesi de vardır. Türbelerin gövde ve külâh kısımları yıkılmış mahzenleri toprak altında kalmış ise de mezar taşı meydandadır. Beyaz mermerden yapılmıştır. Güzel bir Selçukî nesri ile yazılmıştır. Bazı yerleri aşınmış ise de kalan harf bakiyelerine göre tamamını okumak mümkün olmuştur. Sözüün kısası Kerim ü'd-din Mahmud -yukarda yazıldığı gibi- Aksaray'da ve 27 Cemaziyelahir 724 hicri, (20 Haziran 1324 Perşembe) tarihinde vefat etmiş ve Ervah mezarlığına defnolunmuştur.

9

Bir tarafından :

- 1 - هذا القبر المرحوم المغفور
- 2 - المحتاج محمد بك بن علي
- 3 - الى رحمة الله تعالى في اوائل

Diğer tarafında :

- 1 - شهر الله المبارك
- 2 - رجب الاصح سنة اربع
- 3 - وثلثين وسبع مايه

Bu mezar taşı da S o m u n c u b a b a türbesi civarındadır. Mermerdir. T ü r k ç e s i : «Bu kabir rahmet olunmuş, esirgenmiş, hakkın rahmetine muhtaç A l i o ğ l u M e h m e d B e y indir. 1333-34 (H. 734) yılı A l l a h ı n mübarek Recep ayı evvelinde öldü.» demektir.

10

Bir tarafından :

- 1 - توفي المرحوم
- 2 - سيدالكتاب شمس الدين
- 3 - محمد المحرر طاب ثراه

Diğer tarafında :

- 1 - في غرة رمضان
- 2 - اربع و خمسين
- 3 - و سبعمائه

Bu mezar da S o m u n c u b a b a türbesi yanındadır. Mermerdir. T ü r k ç e s i «Kâtipler efendisi, yazar, Ş e m s ü ' d - d i n M e h m e d 1353 (H. 754) yılı Ramazan ayının ilk günlerinde vefat etti» demektir.

Bilindiği gibi *M ü s a m e r e ü ' l - a h b â r ı n* A y a s o f y a nüshası 734 H., Y e n i c a m i nüshası 745 H. yıllarında ve A k s a r a y ' l ı kâtip ve muharrir A l i o ğ l u M e h m e d adında bir hattat tarafından kopya edilmiştir. Yukarıda 9, 10 numaralı mezar kitabelerinden birinin bu zata ait olması ihtimalini düşünüyorum. 9 No. lu mezar kitabesinde B a b a adile beraber (A l i o ğ l u M e h m e d) yazılmış ise de elkabında kâtip ve hattatlığa dair bir kelime bulunmadığı gibi 734 H. yılında vefat etmiş bulunması bu ihtimali zayıflatmak-

tadır. Halbuki 10 No. lu mezar taşında - B a b a adı yazılmamış olmasına rağmen— elkap ve ölüm tarihi kitabı yazan A l i o ğ l u M e h m e d ' i n mezar taşı olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

11

Bir tarafından :

- 1 - [Kırık]
- 2 - المرحوم المغفور سيد
- 3 - الفتوه والمروة اخي نامدار

Diğer tarafında :

- 1 - عمر بن المرحوم اخي رشيد الى رحمة الله
- 2 - تعالى في الثنين من شهر ربيع
- 3 - الاخر سنة اربع و ثلثين وسبعمائه

Bu mezar taşı S i n n e Ç a y ı - r ı mezarlığından belediye mahzenine nakledilmiş taşlardandır. Mermerdir, T ü r k ç e s i «Merhum A h i R e ş i d o ğ l u Fütüvvet ve mürüvvet sahiplerinin efendisi rahmet olunmuş, esirgenmiş ünlü A h i Ö m e r 1333-34 (H. 734) yılı Rebiulâhir ayının ikinci gününde öldü. A l l a h rahmet eylesin» demektir.

12

Bir tarafından :

- 1 - انتقلت من دارالفنا الى
- 2 - دارالبقا المرحومه
- 3 - فاطمه خاتون [بنت]

Diğer tarafında :

- 1 - اخي محمد المعروف
- 2 - فرشته في خامس ذي
- 3 - القعدة سنة ستين وسبعمائه

Bu mezar taşı S o m u n c u b a b a türbesi civarındadır. Mermerdir. T ü r k ç e s i «F e r i ş t e diye anılan A h i M e h m e d kızı

rahmet olunmuş F a t m a H a t u n 1358-59 (H. 760) yılı Zilka'de ayının beşinde dünyadan ahirete göçtü.» demektir. A k s a r a y'daki Ferište H a t u n camiiinin banisi olmak ihtimali vardır.

13

1 - انتقل من دارالفنا [الى]

2 - دا [ر] البقا اخى پاشا

تاريخه سنه

ربيع و خمسين و ثمانمائه

Bu kabir de S o m u n c u b a b a türbesi civarında K u d d u s i B a b a o ğ l u H a c ı A b d u ' r r a h m a n çevriği (Haziresi) yanındadır. Mermerdir. T ü r k ç e s i «A h i p a ş a 1450-51 (H. 954) yılında fena evinden baka evine göçtü» demektir.

A k s a r a y ahilerinden üç tanesinin kabir kitabesini de yukarıya dercetmiş bulunuyorum. T ü r k büyük kalpliliğine, mertliğine, cömertliğine misafir ve fukara severliğine tamamen uygun olan i s l â m dininin emir ve tavsiye ettiği iyi huylar, kardeşlik, mürrüvet, sahâvet, düşkünlere yardım, gözü, kulağı, eli, ayağı, nefsi haram olan şeylerden sakınmak ve başkaları gibi dinî, içtimaî meziyetleri birleştirerek kendisine hareket üssü, şiar edinen ahilik Orta A s y a ve A n a d o l u'da ve diğer i s l â m ülkelerinde hükümdar saraylarında esnaf ve halk tabakalarında en geniş manasiyle tutulmuş ve benimsenmiştir. Ahilik binlerce vatandaşın yetişmesinde refah ve saadetinde millî, dinî ve sosyal terbiye kurumu olarak yüzyıllar boyunca yaşamıştır. Başkalarının saadet ve selâmeti uğrunda kendi rahatını feda edecek kadar başkalarını düşünme esasına dayanan ahilik, mensuplarını yalandan, riyadan, haksızlık ve ihtikârdan korumuş, sosyal düzensizlikleri önlemiş felâketzedeleri fakirleri, yolcuları, T a n r ı misafirlerini bağrına basmıştır. A k s a r a y mezarlıklarında ahilere ait bunlardan

başka bir çok mezar taşları daha vardır. Bunlar gösteriyor ki ahilik A k s a r a y'da da geniş çapta yer bulmuştur.

14

Bir tarafından :

1 - فى تاريخ شوال

2 - امير سالقن شاه قتلو

3 - بن ميرم قتلو

Diğer tarafında :

1 - فى سنه [ثلاثين ؟]

2 - وسبعماية

E r v a h mezarlığının Ş e y h H a m z a türbesi yanındadır. Mermerdir. T ü r k ç e s i «Mirim Kutlu oğlu Salgın Emiri (beyi) Ş a h K u t l u 1329-30 (H. 730) yılı Şevval ayında (vefat etti)» demektir. ¹⁴

15

1 - هذا القبر المرحوم المقتول

2 - ملك الاكاديشه حاصيك بن سعيد فى

3 - شوال سنه ثلث واربعين وسبعماية

S i n n e ç a y ı r ı mezarlığından belediye mahzenine naklolunan mezar taşlarından birisidir, Mermerdir. T ü r k ç e s i «Bu kabir S a i d o ğ l u rahmet olunmuş maktul iğidişler beyi H a s b e y i n'dir. 1341-42 (H. 742) yılı Şevval ayında vefat etti» demektir.

İğidiş Beyliği S e l ç u k devleti teşkilâtında bir ünvanıdır. Vazifesi develerin ahuruna bakan yahut akşam ahuruna dönemeyen öküz ve develeri takip eden teşkilâtın başıdır. ¹⁵

¹⁴ Saliyâne virgi, emlak üzerine tevzi olunan salgın, yılda edâ olunan salgın Saliyâne salmak, vergi tarhetmek. Lehçe-i Osmanî cilt 1 sahife 622 yakın zamanlara kadar Anadolu köylerinde tahsildarlara salguncu derlerdi.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. Osmanlı devleti teşkilâtına medhal. Sahife 115, 360. Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar. Sahife 173-174, 177.

16

Bir tarafından :

- 1 - هذه القبر
- 2 - المرحومه مال
- 3 - بنت بايجو

Diğer tarafında :

- 1 - في شهر شوال
- 2 - سنة خمسين
- 3 - وسبعماية

5 - وداخل نعمتكده بهشت

6 - برين حلبلى ملك

7 - احمد پاشا زاده مرحوم

8 - و مغفرت نشان عثمان پاشا

9 - حضرتلريك روح پرفتح

10 - لريجون سنه ۱۲۳۰ الفاتحه

11 - في را يوم

12 - جمعه

12 - 13

Bu kabir taşı da Ervah mezarlığında Somuncu baba türbesi civarında bulunmuştur. Mermerdir. (Resim 7) Türkçesi «Bu kabir Bayçu kızı rahmet olunmuş Mal Hatunundur. 1349-50 (H. 750) yılı Şevval ayında öldü» demektir.

Bayçu, Moğolların Bisid kabilesindedir. Cengizhan devletinin yetiştirdiği en kuvvetli kumandanlardandır. 1243 yılında vukua gelen Köse dağ harbinde Anadolu Selçuklularını mağlup etmiştir. Bilâhare Anadolu'ya iki defa gelmiş bir çok zulümler yapmıştır. Başarılı geçen askerlik hayatından dolayı kendisine gurur gelmiş olan Bayçu'yu hiç sevmeyen Hulâgü tarafından öldürülmüştür. ¹⁶ Kızı Mal Hatununda Aksaray'da vefat etmiş olduğu bu mezar taşından anlaşılmaktadır.

17

- 1 - هوالباقى
- 2 - بکشهرى واقصرای سنچاقلى
- 3 - متصرفى ايکن طائر روح
- 4 - قدسیسى عارج معارج علین

¹⁶ Bertolt Spuler'den Cemal Köprülü tercümesi, İran Moğolları, Türk Tarih Kurumu neşriyatı. Sahife 563. İbnü'l-Bîbî, Aksaraylı tezkiresi, Menakib ü'l-Arifin gibi mehzazlerde Bayçu hakkında geniş bilgiler vardır.

Bu kabir Ervah mezarlığında Cemalü'd-din Aksaraylı türbesi hizasında dağ eteklerine doğru olan alandadır. Mermerdir. (Resim 8) Mezar taşı Osmanlıcadır. Bu günkü şivemize şöyle çevrilebilir.

«Beyşehri ve Aksaray Sancakları mutasarrıfı, ¹⁷ iken kutsal ve yüksek ruhu nimet yeri olan Berrin cennetine girmiş olan Halebli Melek Ahmed paşa oğlu rahmet ve mağrifet olunmuş Osman paşa hazretlerinin yüksek derecelere açılmış olan ruhu için fatiha (okuyunuz) 1814 - 15 (H. 1230) yılı Rebiülevvel ayının 12. Cuma günü (vefat etti).»

Osman paşa mezar taşında yazıldığı gibi Halebli Melek Ahmed paşanın oğludur. Kapucu başı sonra Beylerbeyi ve Kütahya mütesellimi oldu. 1797-98 (H. 1211) Rebiülevvelinde vezir olarak Ankara ve Kayseri inzımanı ile Anapa valisi oldu. Konya, Kandıya, Hanyalı valiliklerinde de bulunmuştur. Son memuriyeti olan Aksaray ve Beyşehri mutasarrıfı iken vefat etmiştir. İdareli bir vezirdi ¹⁸.

¹⁷ Osmanlı devri mülki teşkilâtında il ile ilçe arasında bir de mutasarrıflık vardı.

¹⁸ Sicill-i Osmanî cilt 1 sahife 280, cilt 3 sahife 439.

18

- 1 - هنا القبر المرحوم محمد بك
- 2 - بن همام الدين عطار في شهر
- 4 - رجب سنة خمسين و سبعمائة

Bu mezar taşı Ervah'da Perrek zade Hasan efendi çevriği civarındadır. Mermerden yapılmıştır. Türkçesi «Bu kabir Humâm ü'd-din oğlu Attar Mehmed'indir 1349-50 (H. 750) yılı Recep ayında öldü» demektir.

19

- 1 - توفي المرحوم
- 2 - خاص بك بن
- 3 - احمد الصراف

Bir tarafından :

- 1 - في خامس عشر
- 2 - شوال سنة
- 3 - اربع وستين و سبعمائة

Bu mezar taşı da Ervah mezarlığında Şeyh Hamza türbesi civarındadır. Mermerden yapılmıştır. Türkçesi «Ahmed oğlu, rahmet olunmuş sarraf Hasbey 1362-63 (H. 764) yılı Şevval ayının 15 inde vefat etti.» demektir.

20

- 1 - هذه القبر المرحومه
- 2 - ملكه خاتون بنت طغراق في جاذى الاول
- 3 - سنة ثلث و اربعين و سبع مائة

Somuncu baba türbesi yanındadır. Mermerdir. Türkçesi «Bu kabir Tuğrak kızı rahmet olunmuş Melike hatunudur. 1342-43 (H. 743) yılı Cemaziyülevvel ayında vefat etti.» demektir.

21

- 1 - هذه القبر المرحوم حاجي
- 2 - حسين بن بكتمور في
- 3 - شعبان سنة خمسين و سبعمائة

Bu mezar taşı da Somuncu baba türbesi civarında yamaçlara doğru olan alandadır. Mermerden yapılmıştır. Türkçesi «Bu kabir Beğtemür oğlu rahmet olunmuş Hüseyin'indir. 1349-50 (H. 750) yılı Şabanında vefat etti.» demektir.

18 - 21 No. lu mezar taşlarında görüldüğü gibi Ervah mezarlığında esnaf ve halka ait olmakla beraber eski ve türlü yönlerden değerli mezar taşları da vardır.

22

Baş tarafında :

- 1 - بو قبر على دده
- 2 - اوغلى قاضى ابراهيم قزى خا
- 3 - تون پاشا نوك قبرى در . و بونوك
- 4 - روحى ايچون مذکور قاضى اوج
- 5 - بيك آقچه وقف ايدوب معامله شرعيه دن
- 6 - حاصل اولن ربهى شيبخ حامد خليفه لرندن
- 7 - سنان خليفه و بعده اولاد متصرف

Diğer tarafında :

- 1 - اوله دوشن به و پنج شنبه
- 2 - کن قبر اوزرنده بر جزؤ اوفق
- 3 - و ساير ايام ده اوده او
- 4 - فحق بويه ذکر اولن
- 5 - شرط اولوب و بو آقچه
- 6 - نوك توليتى حاجى محمد اوغلى
- 7 - اخى چلبويه و اولاد نه

Ayak tarafında :

- 1 - شرط او
- 2 - لفتشدر و بو آقچه نوك اوننه

- 3 - اون [Bir kelime kırık] دخی رجبی
اوله ور
4 - بحك الت آقچه د [۰] بر آقچه متو
5 - لينك اوله و تاريخ طقوز يوز
6 - اللی نوك رجبی واقع اولمشدر

Bu mezar taşındaki yazılar T ü r k ç e dir. 16. yüzyıl şivesiyle yazılmıştır. Bu günkü konuşma dilimize şöyle çevrilebilir. «Bu kabir A l i d e d e o ğ - l u K a d ı İ b r a h i m 'in kızı H a t u n p a ş a nıdır. K a d ı İ b - r a h i m kızının ruhu için 3000 akça vakf etmiştir. Pazartesi ve Perşembe günleri kabrin başında diğer günler evde bir cüz (Kur'an-i Kerim) okumak şartıyla ş e y h H â m i t halifelelerinden S i n a n H a l i f e bu akçanın rebhi (kârı, temettüü) na mutasarrıf olacak. Yani alacaktır. H a c ı M e h m e d o ğ l u A h m e d Ç e l e b i ve evlâdı da müteveli olacak (akçanın idaresine çalışacak) ve rebhin altıda biri tevliyet hissesi olarak kendisine verilecektir. Akça rebhinin (senede) 10 akçada (bir?) akça olması şarttır. Vakfiye 1543-44 (H. 950) yılı Recep ayında yazılmıştır.

Meseleyi biraz açıklayalım: K a d ı İ b r a h i m bu vakfını ve şartlarını belki daha mufassal olarak tespit ve mahkemeye tescil ettirmiştir. Fakat A k s a r a y 'da ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde buna dair bir kayıt bulunamamıştır. Mezar taşından anlaşıldığına göre 3000 akça 10 u 10 (bir?) (vakfiyelerde hep onu onbir bazan onbir buçuk akça hesabıyla mürabahası kabul edildiğine göre) bunu da onu onbir akça olarak kabul edersek 3000 akçanın senelik mürabahası 300 akça olur. Bunun 1/6 i yani 50 akçası müteveli olan A h m e d Ç e l e b i ve evlâdına, 250 akçası da kabrin başında ve evinde K u r 'a n okuyacak olan S i n a n H a l i f e y e verilecektir.

Bazı vakfiyelerin kitâbeler gibi mermere yazılarak mevkuf olan binala-

rın duvarlarına konmuş olduğunu biliyorduk. Fakat mezar taşlarına yazılmış bir vakfiyeye ilk defa E r v a h mezarlığında rastlanmıştır. Bu mezar taşı S o m u n c u b a b a türbesinde muhafaza edilmektedir.

Mezar taşlarının kültür tarihimiz için bir hazine olduğunu yazmıştık. Ecdadımızın taşıdıkları isimlerden bazılarını da buraya derç ederek bu bahsa son veriyoruz.

Fidi aga	فدی آغا
Doğdu	دوغدی
Kovdu	قودی
Oğulbey	اوغلبیک
Dura hatun	طوره خاتون
Ümmi paşa	امی پاشا
Bahtışah hatun	بختشاه خاتون
Mahdum paşa	مخدوم پاشا
Satılmış	صاتیلمش
Oruç	اوروج
Kılavuz	قلاوز
Mah paşa	ماه پاشا
Efendi Çelebi	افندی چلبی
Tutl Melek	طوطی ملک
Efendire hatun	افندره خاتون
Kaymak	قایماق، قایمق
Devlet hatun	دولت خاتون
Hunay hatun	های خاتون
Selçuk hatun	سلجوق خاتون
Ferişte	فرشته
Sultan Kutlu hatun	سلطان قتلو خاتون
Esen hatun	اسن خاتون
Yolbeyl	یول بکی
Simgül hatun	سیمگل خاتون
Gıçl hatun	کچی خاتون
Has hatun	خاص خاتون

Melike hatun	ملکه خاتون
Dursun hatun	طورسون خاتون
Kutlu Melek	قتلو مالک
Beğtemür	بکتمور
Alışır	علیشیر
Asıl bey	اصیلیک
Mal hatun	مال خاتون
Gıra efendire	کرا افندره
Dölendi hatun	دولندی خاتون
Güneri	گون اری
Döndü hatun	دوندی خاتون
Cevher hatun	جوهر خاتون
Has bey	حاصبک
Şah Kutlu	شاه قتلو
Mîrim Kutlu	میریم قتلو
Elbeyi	ایلبکی
Boz bey	بوز بک
Ildus hatun	ایلدوس (یلدیز) خاتون
Dursun	طورسون
Paşa hatun	پاشا خاتون
Ulu hatun	اولو خاتون
Emre	امره
Sevinç	سوینچ
İnci	انچی
Gümüş	گمش
Bayram hatun	بیرام خاتون
Güngeldi	گنکلدی
Paşa bey	پاشا بک
Polat bey	پولاد بک
Yadigâr	یادگار

Aksaray Vakıfları

Vakıf yapmak İslâm dini icaplarından. Hayrat ve vakıflar hakkında muhtelif âyet-i kerimeler ve hadis-i şerifler vardır. Her hususta olduğu gibi

vakıf yapmakta da ümmetine imtisal nümunesi olan Fahr-i Kâinat Hazret-i Muhammed Mustafa (S. A.) efendimiz Fedek bahçelerini fikaraya vakfetmişlerdir. Hazret-i Ebu Bekir, Hazret-i Ömer'in de vakıfları vardır. Abbasilerden sonra islâmiyeti himaye ve müdafaada alemdarlık vazifesini üzerine almış olan âli cenap milletimizin hükümdarları, vüzerası, ümerası ve başka yüz binlerce hayır sahipleri yaptıkları cami, mescit, medrese, mektep, zaviye, çeşme, köprü ve başka hayır eserlerinin devlet ve millete muhtaç olmadan faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve masraflarını karşılaması için arazi, emlak ve nukuddan vakıflar yaparak temin ettikleri gelir kaynakları ile eserlerinin hizmetlerinde çalışacak mütevelli, nazır, imam, hatip, müderris, vaiz, kayyım, hademe, meremmetci (mütemadi onarımlara bakan kimse) vakfın nevine göre aşçı, ekmeççi hatta piriç ayıklayıcı, buğday dövücü gibi kimseler için yıllık, aylık ve günlük vazife (maaş ve ücretler) tâyin etmişlerdir.

Vakfın idare memurları demek olan mütevelli, nazır, kâtip, cabi (tahsil-dar) vakfın gelirlerini alırlar, masraflarını yaparlar, böylece vakıf, vakfiyesindeki şartlara göre kendi kendini idare eder, gider. Yaptığım etütlere göre asırlarca faaliyetlerini devam ettirmiş vakıflar vardır. Meselâ Konya Sırçalı Medresenin tam 700 yıl başka kimsenin yardımına muhtaç olmadan vakıf malı ile idare edilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Vakıflar tesis edildikleri esaslara göre iki kısımdır.

A — Zürrî (evlâda mevkuf) vakıflar: Bu cins vakıflarda vâkıf, arazi, emlak ve nukud gibi malını nesilleri süresince evlâdına vakfeder. Nesli kesilince mevkufat vakfiye şartlarına göre bir cami, medrese ve başka hayratın hizmetlerine yahut müslümanların fikarasına kalır.

B — Hayrî vakıflar: Hayrî vakıflarda vâkıf, emvalini mevcut veya ken-

disinin yeniden yaptırdığı bir hayır eserin yaşatılmasına bağlamıştır. Hangi cins vakıf olursa olsun vakıflar bir vakfiye ile tespit olunur.

Vakfiyeler: Vakfiyeler vakfın esas ve şartlarını ihtiva eden bir senet, bir vasiyetname gibidir. Bazen bir sahife bazen de bir kaç yüz sahife tutarında bir kitap şeklinde olur. Şu esasları ihtiva eder:

1 — Başlangıç: Yüce Tanrıya hamd ve senalar, sevgili Peygamberine, evlâd ve eshabına selâm ve dualar bu kısımda ifade olunur.

2 — Vâkıfın hüviyeti: İcabında şahitlerle tevsik olunarak vâkıfın kim olduğu mufassalan yazılır.

3 — Vakfedilen arazi, emlâk veya nukudun (mevkufatın) miktar ve cinsi, hudutları, vasıfları.

4 — Hayır eserlerin cinsleri, mevki ve hudutları.

5 — Vakıf şartları :

Vakıf binaların idare ve onarımları, burada çalışacak hizmetlilerin maaşları, vakıf gelir ve giderlerinin sureti idaresi, vakfın dinî esaslara uygunluğu hiç bir kimse tarafından bozulamayacağı ve başka şartları,

6 — Vakfın tescili: Vâkıf vakfedeceği şeyleri bir tescil mütevellisine devir ve teslim eder. Beraberce mahkemeye giderler. Hâkim ve şahitler huzurunda muhakeme olurlar. Nihayet hâkim müctehidin kavline göre vakfın lüzumuna hükmeder.

7 — Vakfiye tarihi :Vakfiyenin sonuna vakfın hükme bağlandığı günün tarihi yazılır.

8 — Vakfiyenin şahitleri: Vakfın tescili anında mahkemede bulunan sözüne inanılır müslümanlardan kimler varsa, vakfiyenin sonuna bunların isim ve imzaları yazılır. Böylece vakfiye tekemmül etmiş olur.

İşte bu esaslar dairesinde tesbit ve tescil edilmiş, vakıf defterlerine vakfiyeleri veya şahsiyetleri yazılmış olarak Aksaray merkez ve köylerinde 211 vakıf vardır. Bunlar konularına göre şöyle sıralanabilir :

Adet Cinsi

1	Han
101	Cami
55	Mescit
4	Tekke
15	Zaviye
1	Türbe
5	Medrese
3	Muallimhane
1	Buk'a (Mübarek yer)
4	Hankah ve mektep
14	Mîrablık (suların idare ve tahsis memurluğu)
3	Keyyallık (Kilecilik)
1	Musluk
1	Şinikci
1	Mahkeme kâtipliği
1	Çeşme

211

Bu vakıflardan Şeyh Hâmid Veli Hazretlerinin oğlu Baba Yusuf Hakikî tarafından tanzim ettirilmiş 1479 (H. 884) tarihli vakfiyeyi misal olarak kaydedelim. Aslı Arapça olan vakfiyenin mealen tercümesi :

«Hamd etmek, Ulu Tanrıya yaraşır. Dua onun Resulü üzerine olsun. Bundan sonra (bilinmelidir ki) bu doğru ve din esaslarına uygun olan vakfiyenin baş tarafı tasdikli sonu selâmette (şahitlerle tevsik olunmuş) tur. Rıza ve ülfet ile yazılmış tertip ile söylenmiştir.

Kâmil mürşitlerin şeyhi, muhakkikler efendisi, halkı hak yoluna hidayet eden (ulaştıran) merhum Şeyh Hâmi d'in -toprağı güzel, mezarı nurlu olsun- oğlu mürşit ve muhakkiklerin iftihar ettiği, sâlikler (ehl-i tarikat) in ve Allah'ın kullarının kutbu (yücesi), din ve devletin baş tacı Baba Yu-

s u f tarafından; rızaları sorularak şer'i şahitlikte bulunan Y u s u f o ğ l u H a c ı M e z i t, H a c ı A h m e d o ğ l u İ d r i s D e d e, A h m e d o ğ l u M e v l â n a M u h y ü d - d i n ve hatiplerin faziletlisi dindar, hayır sahibi insanların medar-ı iftihar Hatip Mehmed Pir Paşa'nın şahadetleriyle Taşkesdik, Arapını, Saraycık, Danışmedli mezraalarının bütün hakları ve ekleriyle birlikte 12 sehimde 9 sehmini vakfetti.

Sultanın emriyle B a b a Y u s u f tasarrufunda olup hasılatının 1/4 i fıkara dervişlere sarfolunan ve eskiden S a h i b i y y e d â r ü z - z i y a f e s i (Ziyafet evi, imaret) nin vakfı bulunan A v a c ı k h ö y ü ğ ü mezraasıyla T o v a k köyünü ve K a z ı c ı k köyünü bunlara ilhak etti. Eski hankah vakfiyesi gereğince tarikat ve şer'iyat esaslarına göre umumî olarak bir zat şeyhlik vazifesini yapacak ve şeyhin tarikatından olan 10 mutasavvıf bulunacaktır. Cuma ve Bayram geceleri gibi diğer mübarek geceleri (Berat, Miraç ve başkaları) ihya edecek ve beş vakit namazı kıldırıp sonunda zikir ve evrad okuyacak olan imama bir sehim verilecektir.

Vâkıf B a b a Y u s u f H a k i k i, evkafı hasılatını 4 sehim (düşelik, hisse) itibar eylemiş, bir sehmini yukarıda yazılan şeyhe, şeyhliği cihetiyle, diğer üç sehmi de hankahda oturup evrad ve ez-kâr ile meşgul olan 10 mutasavvıfın yiyip içmeleri için şart kılmıştır. Bu hasılat Hankahta yiyip içen dost ve ahbablardan

başka büyükten küçükten gelip gidenlere haram kılınmıştır. Doğru yol eski usul ve dostluk üzere sahih ve şer'i olarak ve şahitlerin şahadeti mucibi bu hal ve minval üzere tesbit olunan, adı geçen köyler ve mezraalar hankah mesalihine vakıf ve hapis edildi.

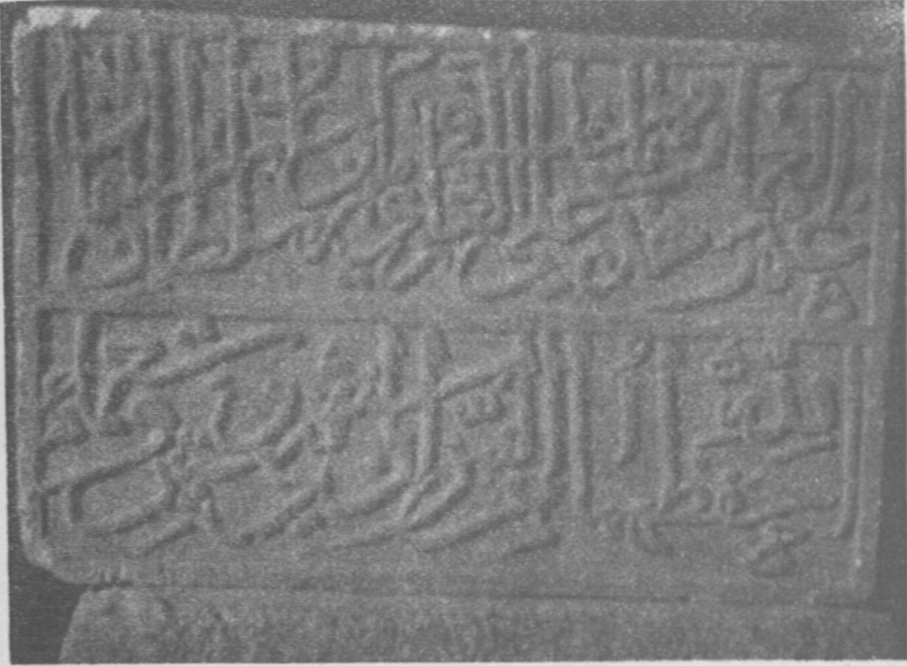
Müslüman kadılarının iftihar ettiği tevhid ehli valilerin öncüsü olan M e v l â n a H ü s a m ü d - d i n A k s a r a y kadılığı zamanında mezkûr S a h i b i y y e d â r ü z - z i y a f e s i n e mevkuf olan köy ve mezraaların B a b a Y u s u f H a k i k i tarafından zam ve ilhakına dâr ü z - z i y a f e n i n harap olması ve yeniden yapılmasına imkân olmadığı için şeriat esaslarına uygun olarak hükmetti. Ben de bu şekilde Sultan defterine kayıt ve tespit ettim. Mezkûr köy ve mezraalar bu ilhak hükmü mucibince Melik M a h m u d G a z i hankahına doğru ve din esaslarına uygun olarak vakfedildi. Eski vakfiye şartları gereğince 1/4 i orada sâkin olan fıkara sarfolacak. Dostlar ve ahbablardan başka gelen ve gidenlerin büyük ve küçüklerine bir şey verilmeyecektir.

Hiç bir kimse bunu tebdil edemez. Günahı, vasiyeti işittikten sonra tebdil edenedir. İcabında senet olmak üzere bu vesika mezkûr esaslara göre 884 yılı Rebi ül-âhir ayının başında yazıldı.

Şahitler : M e v l â n a P i r i M e h m e d b i n A l â ü ' d - d i n, İ b r a h i m b i n A b d u l l a h ve e l h a ç M a h m u d b i n F a h r u d d i n H o c a ve A l i F a k i h b i n M e h m e d F a k i h.

Resim : 1 — Sinne çayırlı mezarlık kitabesi.

Resim : 2 — Aksaray Bedesten kitabesi.

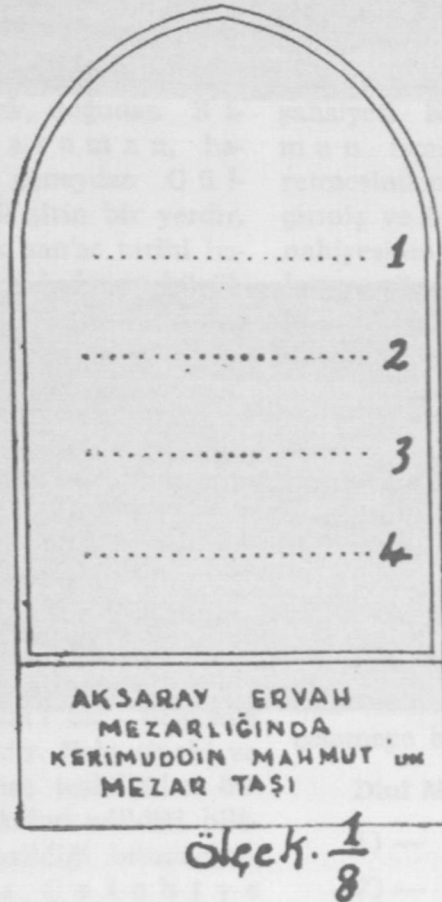
Resim : 3 — Baba Ekmel üd-din mezar taşı.

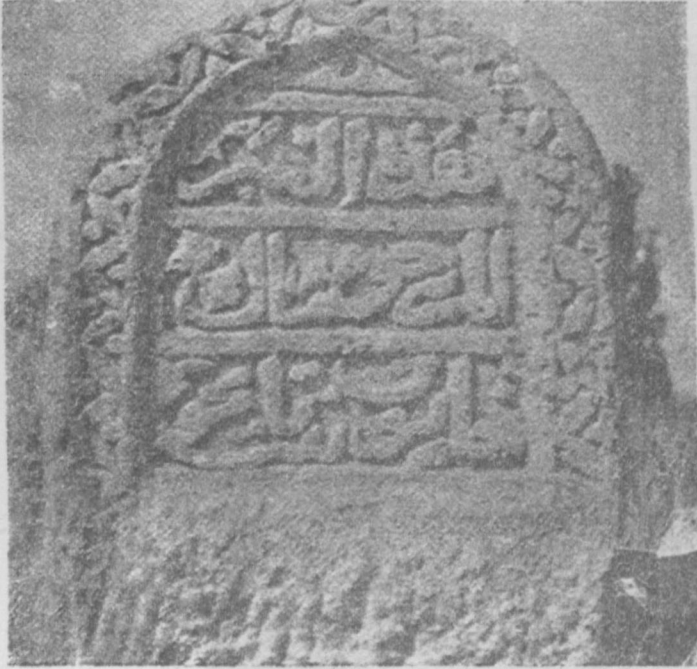
Resim : 4 — Fakih Yahya sandukası.

Resim : 5 — Kerim üd-din Mahmud Aksarayî mezar taşı.

Resim : 6 — Kerim üd-din Mahmud Aksarayî mezar taşı krokisi.

Resim : 7 — Mal Hatun Kabir taşı.

Res.: 8)_ Osman Paşa mezar taşı